

PUBLIKACIJOS IR INFORMACIJOS

J. PLIOTERIO DARBAS „TRUMPA ŽINIA APEI TĄ ISZDAWIMA LIETUWISZKOS BIBLIJOS LONDONE“

V. JURGUTIS ir V. ŽUKAS

Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos rankraštyne yra laikoma XIX a. pirmosios pusės lietuvių mokslo ir kultūros veikėjo Jurgio Plioterio (1810—1836)¹ nedidelė istorinė-bibliografinė studija lietuvių kalba apie 1660 m. Londone spausdintą S. B. Chilinskio verstą bibliją „Trumpa žinia apei tą iszdawima lietuwiszkos Biblijos Londone“. Darbo įžanga pasirašyta kriptonimais „J. P.“ Tie kriptonimai bei rankraštyje nurodyti jo autoriaus biografiniai duomenys, pvz., studijų metai Vilniaus universitete, kelionė į Karaliaučių ir kt., rodo, kad tai esąs J. Plioterio darbas. Be to, tarp S. B. Chilinskio verstos biblijos tyrinėjimo ir kito Respublikinėje bibliotekoje laikomo rankraščio — „Medžiaga lietuvių kalbos literatūros istorijai“ („Materyaly do historyi literatury języka litewskiego“), kuriame yra J. Plioterio parašas „Jerzy Graf Plater“, o taip pat sutinkami minėti kriptonimai, yra turinio ryšių. „Trumpa žinia...“ bei daugumas antrojo rankraščio „Medžiaga...“ lapų yra rašyti ta pačia ranka. Tuo būdu, nėra abejonių, kad rankraščio apie S. B. Chilinskio bibliją autorius yra J. Plioteris.

Kada šie rankraščiai pateko į Respublikinę biblioteką, nėra tiksliai žinoma. Dar 1919 m. spalio mėn. Kauno Centriniam valstybės knygynui (dabartinei Respublikinei bibliotekai) buvo parduota Veprių savininko Marijono Plioterio biblioteka. Joje buvo J. Plioterio bibliotekos knygų su štapu „Bibliotheca Georgii Comitiss de Plater“. Iš minėtos M. Plioterio bibliotekos Centrinis valstybės knygynas įgijo ir rankraščių, pvz. S. Daukanto „Darbay senuju Lituwiu ✦ Zemaycziu 1822“². Ar jų tarpe buvo ir J. Plioterio rankraščių, nepavyko išaiškinti. Sunku patikėti, kad šie stambūs rankraščiai bibliotekoje būtų išgulėję daugiau kaip dvidešimt metų ir nebūtų pastebėti bei atskleisti. Dėl to, galimas daiktas, kad J. Plioterio rankraščiai į Respublikinę biblioteką pateko po Didžiojo Tėvynės karo kartu su kurios nors bibliotekos knygomis, privačiu rinkiniu ar netvarkytais kurios nors įstaigos fondais.

Apie Respublikinėje bibliotekoje esamus rankraščius jos darbuotojai (J. Rimantas, V. Burkevičius) žinojo jau nuo 1948 m., tačiau jie nebuvo

¹ Apie J. Plioterį biografinių duomenų ir žinių apie jo literatūrinį darbą pateikė J. Lebedys monografijoje „Simonas Stanevičius“ (V., 1955, p. 131—138). Zr. taip pat V. Žuko str. „J. Plioterio lietuvių bibliografijos ir spaudos istorijos darbai“ („Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, t. 2, 1962, p. 95—110).

² Daukantas S. Darbay senuju Lituwiu yr Zemaycziu 1822. K., 1929, p. 5.

tyrinėjami ir neišaiškintas jų autorius. 1959 m. šiuo rankraščiu vėl susidomėta — jį apibūdino ir aprašė rankraščių skyriaus darbuotojos M. Cilvinaitė ir O. Vokėnaitė. Po kurio laiko bibliotekos darbuotojas K. Papečkys apie J. Plioterio rankraščius išspausdino informaciją periodinėje spaudoje³.

J. Plioterio rankraštis „Trumpa žinia...“ sudaro 20 švariai perrašytų puslapių. Tekste sutinkami taisymai yra nežymūs. Rankraščio būklė bei autoriaus kreipimasis „mano miel's Skaitytojau“, reiškia viltis, kad jis turėsias kantrybės „tus laiszkus perskaityti“, rodo, kad autorius darbą buvo paruošęs spaudai. S. B. Chilinskio biblijos tyrinėjimą J. Plioteris užbaigė 1831 m. Karaliaučiuje, tačiau dėl tuo metu Lietuvoje įvykusio sukilimo bei pasikeitusių politinių sąlygų jo neišspausdino. Praėjus dar keleriems metams, J. Plioteris mirė ir nebuvo, kas rūpintųsi darbo išspausdinimu.

J. Plioterio darbas apie S. B. Chilinskio vertimą reikšmingas lietuvių mokslo ir kultūros istorijai keliais atžvilgiais. Tai buvo pirmas lietuvių kalba spaudos istorijos darbas, taip pat pirmas lietuvių spaudos bibliografinis tyrinėjimas. J. Plioteris pirmą kartą ėmėsi plačiau tyrinėti ir įvertinti šį retą lietuvių spaudos paminklą. Savo darbe S. B. Chilinskio verstą knygą jis apibūdino bibliografiniu, istoriniu ir kalbiniu atžvilgiais.

Kadangi J. Plioterio matytas ir tyrinėtas Vilniaus universiteto bibliotekos S. B. Chilinskio verstos biblijos egzempliorius buvo be antraštinio lapo ir be pabaigos, be to, nebuvo duomenų apie kitus jos egzempliorius, darbo autorius stengėsi knygą apibūdinti labai detalai. Jis aprašė knygos turinį, būklę, tipografines savybes, esamus joje įrašus ir kt. Dalis pateiktų duomenų liečia knygą kaip savo meto lietuvių spaudos faktą, kita dalis — apibūdina konkretų egzempliorių. Pateikti duomenys ir šandien yra įdomūs lietuvių spaudos istorikui ir bibliografui, nes jau kelios dešimtys metų, kai vėl nežinoma, kur yra ši knyga — dingo arba užsimetė kurios nors stambios Leningrado bibliotekos, pvz., TSRS MA bibliotekos, fonduose (Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ji buvo Katalikų dvasinės akademijos bibliotekoje Petrapilyje. Į Petrapilį ši knyga pateko 1844 m., ten perkėlus dvasinę akademiją, o su ja ir buvusios Vilniaus universiteto bibliotekos dalį). Antra vertus, J. Plioterio pastabos apie jo matytos S. B. Chilinskio verstos biblijos būklę ir spėjimai, kad anksčiau ji buvo nerūpestingai laikoma ir kad tai esąs defektuotas egzempliorius, nepasitvirtino. J. Plioterio aprašytas S. B. Chilinskio biblijos egzempliorius buvo pats pilniausias, ir šios knygos iš viso tiek tebuvo išspausdinta⁴.

Daug dėmesio J. Plioteris kreipė į nagrinėjamos knygos kalbą, pažymėjo jos reikšmę kalbos mokslui. S. B. Chilinskio verstos biblijos kalbos savybėms apibūdinti jis pateikė nemažą ištrauką iš knygos. Tuo būdu, J. Plioterio tyrinėjimas yra reikšmingas ir kaip šio reto spaudinio teksto pirma platesnė publikacija. Reikia tačiau pasakyti, kad jis S. B. Chilinskio teksto filologiniu atžvilgiu nepanagrinėjo ir pasitenkino pastaba, kad tekste esą retų, bet jau užmirštų žodžių. Platesnis teksto nagrinėjimas ir gilesnės išvados būtų pakėlusios J. Plioterio darbo mokslinę vertę.

Savo darbe J. Plioteris stengėsi išaiškinti šaltinį, iš kurio S. B. Chilinskis vertė bibliją. Lygindamas S. B. Chilinskio vertimą su lotyniškuoju vertimu, vadinamu „Vulgata“, su 1563 m. lenkų kalba išleista vadinamąja Bresto biblija ir S. Smito biblijos vertimu iš originalo, J. Plioteris daro išvadą, kad S. B. Chilinskis yra vertęs iš originalo — hebrajų kalbos. Pažymėtina, kad parinktieji iš tų biblijų vertimų pavyzdžiai rodo, kad yra

³ Papečkys K. Rasti nežinomi J. Plioterio rankraščiai. — „Literatūra ir menas“, 1959, spalio 31.

⁴ Smulkiau žr. Jurgutis V. Po 300 metų išleista knyga (Lietuviškoji Chilinskio biblija). — „Bibliotekų darbas“, 1958, Nr. 6, p. 30—33.

ne tik kalbinių, bet ir esminių tekstų prasmės nesutapimų tarp katalikiškosios „Vulgatos“ ir kitų biblijų vertimų. J. Plioterio nurodyti prasminiai teksto skirtumai padeda nustatyti vertimo šaltinį. Šią problemą — S. B. Chilinskio biblijos vertimo šaltinį — ir šandien nagrinėja ir stengiasi išaiškinti mokslininkai J. Otrembskis⁵, S. Kolbuševskis, J. Zavadzka ir kt. Rusų tarybinis kalbininkas V. Toporovas savo recenzijoje apie S. B. Chilinskio biblijos 2-ojo tomo leidimą („Biblia litewska Chylińskięgo“, t. 2. Poznań, 1958) rašo: „Reikia manyti, kad Chilinskio biblijos vertimo šaltinio išaiškinimas šiuo metu, atrodo, yra pats svarbiausias tos srities klausimas. Tik jį išaiškinus, galima kalbėti apie Chilinskio vertimo kokybę ir kokią reikšmę šis vertimas turi, kuriant mokslinę lietuvių kalbos istoriją“⁶. J. Plioteris pirmasis ėmė aiškinti šį svarbų bibliografijai ir kalbos mokslui klausimą. Šį klausimą tyrinėjantiems filologams vertėtų patikrinti J. Plioterio iškeltą hipotezę.

J. Plioteris savo darbe taip pat lietė šios retos knygos išleidimo istoriją, jos tolesnį likimą, tačiau gilesnėms išvadoms jam trūko duomenų. Apskritai, darbo autorius suvokė pagrindines spaudos istorijos ir bibliografijos problemas, lietė esminius klausimus, kuriuos ne kartą kėlė ir nagrinėjo vėlesni tyrinėtojai bei bibliografai. J. Plioterio rankraštis rodo, kad lietuvių bibliografija, žengusi tik pirmuosius žingsnius (K. Nezabitausko lietuviškų knygų sąrašas „Surinkimas“ buvo išspausdintas elementoriuje 1824 m., P. Kepeno lietuvių spaudos bibliografija — 1827 m.), susilaukė reikšmingų bibliografinių-istorinių spaudos tyrinėjimų. Jeigu tas darbas būtų išspausdintas tuo laiku, kai jis buvo parašytas, jis būtų turėjęs didelės įtakos tolesnei lietuvių bibliografijos bei spaudos istorijos tyrinėjimų raidai. Analogiški darbai apie lietuvių spaudą (M. Stankevičiaus „bibliografinės studijos“) pasirodė, praėjus beveik šešiasdešimt metų. Beje, jie buvo parašyti lenkų kalba ir skirti daugiausia ne Lietuvos skaitytojams.

Bibliografinį-istorinį tyrinėjimą „Trumpa žinia...“ J. Plioteris parašė palyginti gryna lietuvių kalba, vengė svetimų kalbų žodžių. Jis vartojo gana nuoseklią ir motyvuotą rašybą, ypač žymėdamas ilguosius balsius. J. Plioterio darbas parodo lietuvių raštų kalbos norminimo tendencijas, rašybos vystymosi kryptis XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Tuo atžvilgiu J. Plioterio rankraštis apie S. B. Chilinskio verstą bibliją turi reikšmės ir lietuvių kalbos mokslui.

Lietuvių spaudos tyrinėjimą J. Plioteris skyrė Lietuvos skaitytojams, kurių daugumą tuo metu sudarė pramokę skaityti valstiečiai. Tuo atžvilgiu jis tęsė Vilniaus universiteto auklėtinių (K. Nezabitausko, S. Stanevičiaus ir kt.) veiklą lietuvių liaudies švietimo ir mokslo žinių populiarinimo srityje. J. Plioterio pastangos duoti mokslinio turinio leidinių lietuvių kalba yra ypač reikšmingos. Tuo metu ir net gerokai vėliau (pvz., XIX amžiaus penktajame-šeštajame dešimtmečiais) lietuvių kalba leidžiamos knygos daugiausia buvo religinio turinio; grožinė literatūra, mokslo populiarizacijos knygelės buvo išleidžiamos labai retai. Dar retesni buvo mokslinio turinio leidiniai. Nors savo problematika, dėstymo forma ir stiliumi J. Plioterio darbas apie S. B. Chilinskio bibliją galėjo būti įdomus ir prieinamas tik išsilavinusiems skaitytojams, kurių daugumą tuo metu sudarė bajorai, tačiau jis turėjo ir platesnės ne tik mokslinės, bet ir visuomeninės reikšmės. Mokslinio turinio darbais to meto lietuvių rašytojai (S. Daukantas, S. Stanevičius, J. Plioteris ir kt.) turtino lietuvių literatūrą, kūrė mokslinę terminologiją ir tobulino raštų kalbą,

⁵ Otrembski J. Dłaczego przerwano druk kalwińskiej biblii w przekładzie Chylińskięgo. — Kn.: Biblia litewska Chylińskięgo. T. 2. Poznań, 1958, s. XXIII—XXVI.

⁶ Toporov B. H. Две публикации старых балтийских текстов. — «Вопросы языкознания», 1962, № 2, с. 115.

kėlė visuomenės susidomėjimą lietuvių kalba, literatūra, Lietuvos istorija. Jeigu tuo metu J. Plioterio darbas būtų išvydęs spaudą, jis būtų paskatinęs platesnius skaitytojų sluoksnius domėtis lietuvių kalbos, spaudos istorijos ir bibliografijos klausimais, būtų skatinęs Lietuvos intelektualinio gyvenimo intensyvumą.

Savo tyrinėjimą J. Plioteris laikė įnašu į lietuvių kultūrą ir užbaigė jį būdingu įrašu: „Lietuviszkoms byloms⁷ tēsti ant gero!“ Deja, likęs rankraštyje šis įvairiais atžvilgiais įdomus ir reikšmingas darbas nesulaukė atgarsio ir negalėjo turėti platesnės mokslinės bei visuomeninės reikšmės. Šiandien jis mus domina kaip reikšmingas mokslo ir kultūros istorijos faktas, kaip pirmasis bibliografinis lietuvių spaudos tyrinėjimas.

Tekstas spausdinamas, nekeičiant rašybos ir skrybros; transkribuojamos tik gotiškos raidės s, z. Balsė „ė“ rankraštyje rašoma trejopai: ė, ē, ē, tačiau, atrodo, kad tai tik rašyenos skirtumai. Dėl to spausdinamajame tekste paliekama dažniausiai sutinkama ė.

Priežastis to mano darbo

26

Metuse 18²⁷ man beesant jau mokytiniu antruju metu Akademijos Wilniaus, nusidawe pirmaji syki skaityti rasza: Geschichte der liththauischen Bibel⁸, isz tos knigos kuri yra Knigu-Surinkime Akademijos Wilniaus, nu paties raszytojo dowinomis atsiunsta. Negalu tylejime uzlaikyti kiek isz to raszto dziaugsmo dalyriau, kaipo myltojas lietuwiszku bylų ir mokslu; o wienkartu kiek ziniis ir apsipaziniomu su tewiszkes bylomis igyjau, kurios jau tūkartu nu keturiu metu man labay branges ir troksztamos buwo.—Atrasdamas wienok tame raszte ant laiszko 23. ir 51. trumpintele tiktay zinia apei musu Londoniszka Biblija taip reta ir swarbe kniga dėl lietuwiszku mokslu, negalėjau kitaip sumanyti, kaipo je tikray Prususe nepazinstama esant. Ir tatai yra tikroji priezastis, kad po dwieju metu, butent 1829 mienesėje Birzelio bebudam's dar Wilniuje, pasitaisiau reikalings iszraszus isz Londoniszkos Biblijos, top galop idant zinia apei je padaugincziau ir praplaticziau. Taigi mano miel's Skaitytojau, ka ketinai isztaisyti, ta ant sekancziuju laiszku po tawo akimis turi, o jey troksztas esi wiska zinoti, tai mano darbo napanėkinsi, ir ben kiek tiek turēsi kantrybės tus laiszkus perskaityti.

J. P.

Trumpa žinia apei tą išsdawima
lietuwiszkos Biblijos Londone

§ 1

Kniga ta labay reta, ir wiena tiktay mano regēta, randasi Knigu-Surinkime Impe-ratoriszkos Akademijos Wilniaus.—Yra ana be galo, ir mažne be pradziis, tai est: pradzioje nėra tiktay antraszo-laiszko*, o rasi ir prakalbos; bet pri galo kaip yra regēti didey daug laiszku nebėra.—Iszweiza jos yra asztunlinkame lape (in 8°)—Prasidest nu pirmos knigos Maizesziaus, o bengasi Psalmu XL. v. 6., ir daugiau jos laiszku jau nebepamatysi, norint numanyti gali stebėdamassi jogey daug ju stokoja, ir wienkartu jog tolaus buwo drukawota, wienok kaip toly—apei tą, dabar esantemenje laike negaleme nei puse zodziu pasakyti. Tiek kiek lyg dabar tos knigos teblika, pradadant nu pirmojo laiszko, iki galo, yra paženklintu szalu skaicziuje 416. tai est' 208 laiszku**. Numanyti dar galeme jogey nerupestingay ta kniga par ilgus metus buwo laikyta, kadangi galo knigos nedatenk: o dar ka daugiau sakysu, szitay, widuje knigos stokoja cielo wieno lapo arba arkuszos*** paženklinto litera Y, arba nėra asztūniu laiszku nu szalies 336 iki 353; o sekansis lap's arba arkuszaz Z, yra silpnintelis, ir wos besilaika, labay nu buwusio drėgnumo sutrunėjes.—Pirmasis lapas tos knigos, kur prasidest knigos Maizesziaus paženklintas yra litera A, o paskutinysis yra paženklintas literoms Cc; wienok tas lapas yra cielas, taigi reik numanyti, kad daug arba ben wieno pilno lapo tikray nedatenk.—Kad wisi Psalmi buwo iszdru-kawoti, tą numanima už teisybe galėsem laikyti: wienok rasi wisa Biblija buwo iszspausta, rasi ir Naujas Testamentas buwo, bet koley kita tokia pati ir ciela kniga neatsiras, nieka tame daikte su tikrybe suderanti negalēs buti isztarta.—Patsai antraszas ar butu lietuwiszkas ar lotiniszkas buwęs, nežinome: patsai iszguld-

⁷ Lietuvių reikalams.

⁸ Autorius kalba čia apie L. Rėzos knygą „Lietuviškosios biblijos istorija“, Karaliaučius, 1816.

* Paraštėje J. Plioterio išnaša-paaiškinimas: Titelblatt (titulinis lapas; vok. k.).

** Paraštėje J. Plioterio išnaša-paaiški imas: Blätter (lapai; vok. k.).

*** Paraštėje J. Plioterio išnaša-paaiškinimas: Bogen (lankas; vok. k.).

tojas Sam. Bog. Chylinskis, pat's miestas druko ir metal, žinomi mums tiktay yra isz kur kitur, butent isz Kunigo Jokubo Le Long Bibliotheca Sacra⁹ etc. Parisiis M. DCC. XXIII. folio, kurioj' knigoj' Vol. I^{mame} ant laiszko 447, tais žodeis yra parasyta: „Biblia Lithuanica ex versione Samuēlis Boguslai Chylinski. Londini 1660“¹⁰. O antroj' wietoj' taipogi ant laiszko 550, skaitome sekancizus zodzius: „Chylinski (Samuēl Boguslaus) Lithuanus, Luther (:obiit 1668:) Lithuanicam Sacri Codicis interpretationem absoluit“¹¹. Cze mums tiktay reik pridēti, jog kaip isz nusidawimu-knigu lēwiszkes musu žinome, musu szalēse, tai est: didžioje Lietuwoj labiaus Kalwyniszkas ne kaip Luteriszkas iszpažinojimas buvo praplatintas, ir wisos bažniczios Kaune, Keidainiūse, Wilniuje ir t. dėl kuriu ta Biblia buvo drukawota Kalwyniszkos buvo ir dar tebēra, ir patsai garsingas Kunigaikstis Krisztup's Rادیwil's pagal moksla Kalwyno užsilaikydawo, taigi greicziau reikētu tarti, kad ir Chylinskis ne Lutero, bet Kalwyno mokslo buvo iszpažintoju. O isz kur kitur**** dar žinome jog tos Biblijos drukawojimas pinigais aukszcziau minētu Bažnicziau buvo parupintas, isz isakimo Kunigaikszcio Stanisłowo Raudwilo¹² Didžiojo Kancelerio D. K. Lietuwos.

Drukas tos lietuwiszkos Biblijos yra lotiniszku literu, ir taipoz mažtynik's ir smulkus, jog galu sakyti kad yra pawēdus i druka stērēotype wadinama; wienok gero popieriaus dēley aiszkus skaitimui, norint akims ne ant sweikatnos. Pirm kiekwienos knygos Maizesziaus ir kitu knigu Biblijos, randasi pirmu užsiraकिनimas tos knygos, o pasku skaitomas yra pat's rasztas szwentas i dwi pusi (columnae) ant kiekwienos szalies. Popierius yra labay gražus, mažne kaip welinawasis. —

Tiek jau pasakius, dar reikētu pridēti, ir skance žinia: jog Biblia ta lietuwiszka ne nū gadynes Kunigu Jezawitu tame Wilniaus Knigu-Surinkime pasilika, kurie persekiodami wisus žmonis ir ju rasztus, nesutinkanczius su ju pamokslu, greicziau ję butu buwę sudėginge, nekaip užlaikę; bet metūse 1805 dowanomis Iurgio Gružewskio Generolo Adjutanto buwusiuju waisku Lietuwos tam Knigu-Surinkimui teka, ir lyg szios dienos tenaigi ant amžino paminklo užsilaika. — Pagalau, daug randasi rankas paraszu ant tos knygos, tarp kuriu sekansis wokiszkoj' kalboj' yra wisu swarbesnis, ir isz tos priežastis ant žinios ciela czionay jį iszraszau:

„Obwohl leLong den Ort und das Jahr dieser Ausgabe benenet hat, so ist doch ihr Format weder von ihm noch sonst von jemanden bisher angezeigt worden. H. D. Quandt gedenket ihrer in der Vorrede zu der Bibel, die wir gleich näher beschreiben werden, und sagt auf 6ten Seite, dass sie in Preussen gar nicht bekannt, vielweniger nachdem in ihrem Lithauen angenommenen Mundart abgefasset, und wie er vermuthe, aus der Polnischen Uebersetzung entsprungen sey. In einer Note thut er hinzu, dass er nach langen Forschern so glücklich gewesen, diese überausrare Bibel, jedoch ohne Titel und nur bis in die Psalmen zu überkommen, daher er selbst nicht veltzusetzen wisse, ob sie weiter abgedruckt worden.“

NB. So weit der H. D. Quandt. Jch unten benanter setze hinzu: da diese Exemplar schon weiter hat als bis in die Psalmen, wie zu sehen ist XL, bis 6. F; so ist zu vermuthen dass sie weiter abgedruckt worden, und dass auch ein ander Exemplar seye.

A. J. Moczulski
Refor. Prediger zu Kelm“.¹

⁹ Pilna Le Longo biblijos leidimų bibliografijos veikalo antraštė yra tokia: Bibliotheca sacra seu Syllabus omnium ferme Sacrae Scripturae editionum ac versionum... labore et studio Jacobi Le Long.

¹⁰ „Lietuviška biblija, išversta Samuelio Boguslavo Chylinskio. Londone 1660“ (lot. k.).

¹¹ „Chylinskis (Samuelis Boguslavas), lietuvis, liuteronas (miręs 1668 m.). Išvertė šventąjį raštą į lietuvių kalbą“ (lot. k.).

¹² Keppen: O proischożdenii, jazykie i literaturie litowskich narodow. St. Petersburg. 1827. in 4o ant laiszko 97. — (J. Plioterio išnaša).

¹² Buvo parašyta: Rادیwilo, pataisyta į: Raudwilo. Pataisytas žodis pakartotas našoje paraštėje.

¹³ A. J. Močiulskio įrašo vertimas: „Nors Le Longas yra nurodęs šio leidinio metus ir spausdinimo vietą, tačiau nei jis, nei šiaip niekas kitas ligi šiol nenurodė formato. Kvantas pamini ją biblijos pratarinėje, kurią čia pat žemiau smulkiai aprašau, ir 6-ame puslapyje sako, jog ji visai nežinoma Prūsijoje, be to, parašyta Lietuvoje priimtąja tarme ir, kaip jis spėja, yra versta iš lenkiško vertimo. Vienoje išnašoje jis priduria, kad po ilgo ieškojimo jam laimingai pavykė užtikti šią nepaprastai retą bibliją, tačiau be antraštės ir tik iki psalmių, todėl jis negalėjęs nustatyti, ar buvo ji toliau spausdinama.“

NB. Tiek dėl Kvanto. Aš, žemiau pasirašęs, priduriu: kadangi šis egzempliorius siekia jau toliau, negu iki psalmių, kaip matyti, iki XL psalmės 6 posmo, tai reikia manyti bibliją buvus spausdintą ir toliau, ir kad esama dar kito egzemplioriaus.

A. J. Močiulskis
Reformatų kunigas Kelmėje“.

Yra tai tas pats Kunigas Adomas Jokubas Moczulskis kursai lietuviszka Biblija D. Quandta¹⁴ dowanomis Knigu-Surinkimui Wilniaus atidawe. — Pn's Jurgis Gružewskis dwanojima tos retos Biblijos¹⁵ tais lenkiszkais žodeis ant wirszaus knigos užrasze:

„Tę rzadką Biblią w Żmudzkiem języku wystarałem się y darowałem do Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. Co zapisuję. Roku 1805. Miesiąca Septembra 8 dnia.

Jerzy Gružewski Generał Adjutant
B. Wojsk Litt.“¹⁶

Ir tūmi mano apraszima tos Biblijos užrakinu, o ateimi dūti sekancziūse laiszkūse nekurius apei ję pasergėjimus.

§ 2

Po trumpo apraszimo sekasi dabarcziu nekurie pasergėjimai. — Apei labay dide werczia tos knigos dėl mokslu ir kalbos lietuviszkos, butu tai perdaug cze ką kalbėti; gana pasakyti jogey atsirandasi daug užmirsztu o tikruju žodziu lietuviszku, kurie wilūs jog keldamiesi kaip isz numirusiu, rasztūse tēwiszkes wyru, pamažu sugryszsz atgal i sawo senaji tēwiszkes garda, o kalba lietuviszka jaujau kaip žolynas pawasarejē žalūti isz nauju pradēs. — Wienok dėl parodimo kalbos tos senos knigos patalpinseme czionay nekurius iszraszus.

1o Pradžia tos Biblijos, tokia yra:

Pirma kniga Mayžeszauš
w adynama Genesis
Užsirakinimas tos knigos

Ta pirma Kniga Mayžeszauš wadynas wienu žodziu imtu isz Grekiszko liežuwia, Genesis, žyminaciū giminę aba pradžią, plemę. Turim mes cia pradžias (kuros ira kaypo gimines, Gen.2.4.) wisu regimu ir neregimu dayktu, nog Diewa and pradžios Žodziu jo isz nieko sutwertu ó terp tu, Žmogaus, abdowanoto abrozu Diewo, pastatyto Rojuj, kad atliekdamas klaužadū, amžiney gitu, ko buvo jamuy regincziū žiaklū, medis žywato. Kalbas cia ape persergima Subatos ir istatyma Moterystes. Atsirāda cia pradžia grieko, smerties, ir wisokiu wargu, per neklaužadū Adoma ir Ewos, walgime užsakito waysiaus, kaypo didzio twana and wisos gimines žmoniu iszlieto: bet teypag ira cia pirmas žadeimas loskos ape iszlosawima žmogaus per seklē Moteriszkes, kurā turejo dot Diewas isz pacios malones, kad galwā žalties (kursej rodyjo žmoguy neklaužadosp) sutryntu, griekā ir smerti nukieltu, o paterotas dowanas teysibes ir žywato adgautu. Rādame cia pirmā pradžią tykro Moksła, Wieros ir Službos-Diewo, kuriy pranoko su pirmu žadeimu, o teyp tykros Bažnicios, netyktay tarnawimu Adoma, Abelies, (kury Kain užmuszē) Setho, Enocho, Noacho, ir kitu rupiey ryntkos, bet nog Diewa iki Noachuy maloningey apsaugotos. Priegtam ira toy knigoy pradžios atpolsiu Kainitu, kurie atmetę tiesā, sufalszawoję Službā-Diewo, ir nieku pawertę Diewo-baymę, atsidalijo nog tos szwētos gimines, o and galo biaureys griekeys sawo ir biaurybemis užwēde and sawēs koronę Twano, su užlaikimu wienok Noacho ir jo naminiku. Potam turim cia teypag pradžią pateysos swieta, pokoroney, plemę giminiu, pirmaghi žadeimā, ape paszaukima Pahoniū, pradžią pirmos Wien-waldystes, perskirywā liežuwiu, ir pirmus gimines-reistrus, maczyjaciū suskaytymop czesu, ir skiriausp giminiu. Terp to pirmiausias akies-merkimas Mayžeszauš ira, parodyt pateysā Bažniczos, kuriy iszejus isz mažo pulkiala szeyminos Noacho, paskuy to kaypo buvo užlaykita per trumpā czesā plemey Semo, galausiey teypag parpoite stuļpu-garben. O noris Melchisedek ir jo naminikey, buvo dar atstanku Bažniczos, Diewuy teciaus mego, wienā giminė isz plemes Semo iszryntk, kurā atskires nog wisu giminiu, norejo paszwēst and teywaynistes sawo. Todryn isz pacios loskos pryeme Abrahamā su patamkeys jo, ir paszaukie ghi isz Ur, Chaldeoy, kame buvo stuļpu-garbintoju, žiamen Kanaan, žadedams jam, neskaytant kitu teyp kuniszku kaypo dwasiszku paszlawi imu,

Raidēs „H. D.“ prieš Kwanto ūwawardę wokiškame tekste nėra inicialai (Kwanto vardas — Jonas Jokūbas), bet titulo santrumpa: „Herr Doktor“.

¹⁴ Kwanto biblijos aprašas: Biblia, tai esti: Wissas Szwēntas Rasztas, Seno ir Naujo Testamento, Pagal Wokiszka Perguldima D. Martino Luteraws. Karaliaučius, 1735.

¹⁵ T. y. Chilinskio biblijos.

¹⁶ J. Gružewskio įrašo Chilinskio biblijos egzemplioriuję vertimas: „Sią retā bibliją žemaičių kalbā parūpinau ir dwanuju Wilniaus universiteto bibliotekai. Kā ir užrašau. 1805 metų rugsėjo 8 dieną.

Jurgis Gružewskis generolas adjutantas
buw. Lietuvos kariuomenēs“

jo isz jo sekles turejo gimt Messioszus: ir darydamas su jo sądara, kurą stypryna žiaklu apijpaustymo: Jzaokas jam gima, kurampi turejo but jamuy praminta sekle, o ne Jsmaeliy, kursay pirm to gime jamuy isz Hagaros, ney teypag tose waykose kurie gime jam po smertiy Saros, isz Keturos. O teciaus isakita buvo jamuy afierawot sunu sawo, kuramuy atsipetoja atnauinimu pirmu žadeimu. Nog Jzaoka teywayniste žadeimo ateyt and Jokuba, kuriamuy prowa pirmgimdistes nog Diawo likta, nog Eżawo pardodama ir pastyprynama est. Nog Jokuba ateyt and jo patamku, kaypo tay regiet isz io paszlawinima Pranasyszko. Tą iszrynktą giminę, netyktye Diawas wisados tykrame Moksle ir neiżagtoy Slużby-Diawo laykie, zodziu sawo ir Dwasia rede, nog neprietelu ją gine, tuleys kryżeys junkie, bet jose kalbomis sawo tieszyjo, ir iszlosawimeys izgialbejo. Karteys teciaus silpnibes žmogiszkos, ir prakilniausiose terp ju rodes, kuras jemus Diawas del Messioszaus, kuri tykra wiera su tykru susigryżymu apkabino, maloningey atlayde. Tos dayktus labay szwiesey regiet, teyp tame kas prysidawe Abrahamuy, ir Jzaokui, Kanaoy, Egipte ir Gerare, kaypo Jokubuy ir Jozefuy, Kanaoy, Mezopotamioy ir Egipte. Galausey mirszta palikię labey prakilnus ludyimus wieros sawo žadeimose Diawo, netyktay czesingose, kurie iszstietisia gijanciump patamkump, bet teypag amžynose, kurie litis mirsztanciu ju asabu: isz kuriu paskiausias (apie kuro smerti sakos toy knygoy) buvo Jozefas, su kuro giwatos pabayga, baygias ta kniga, užrakinant sawimpi Historią daugiaus nekayp dwieju tukstanciu ir tryju szimtu metu¹⁷.

Tujau ant tos pacios szalies prasidest pacios knygos Maizesziaus ir tur sawiep daugel eitu, taigi gali Skaitytojau numanyti kok's tur buti smulkus drukas, kad wis tai tilpsta ant pirmos szalies pirmojo laiszko, knygos kuri ira asztunlinkame lape (in 8°).

2o Padėsu Giesme Mayżesziaus po Jszejimo isz Egipto (Exod. XV.)

Giedojo tada Mayżeszus ir waykey Jzraelaus tą giesmę Wieszpaciuy, ir kalbejo, tarant: Giedosiu Wieszpaciuy auksztey nes ira iszkialtas, arkli ir raytyniką jo imete marosna.

2. Wieszpats ira galibe mano ir giesme, ir buvo mi izganimu, tasjen ira Diawu mano, togdel padarysiu jamuy mieląghi giwenimą, Diawu ira tewa mano, togdryn iszkialsiu ghi.

3. Wieszpats ira kareywiu: Wieszpats ira jo wardas.

4. Asnsjen imete marosna Faraono wazuš ir jo wayską: o iszrynkimas wirausi jo nuskiedo želerose-marose.

5. Prapultis abđgie jos: nuskiedo gilumose kaymo¹⁷ akmo.

6. Wieszpatie deszyne tawo nugarbinta ira galibey: deszyne rąka tawo, Wieszpatie, sudaže neprieteli.

7. Ir dydžia auksztybe tawo, permėtey tos kurie kieles priesz tawę: izsiuntye degačią rustibę tawo, kuriy sutrowijo jos kaypo szukzes.

8. Jr putymu nosies tawo susiryngo kruwon wadenieny, tekmes stowejo and gała kaypo kruwa: prapultis kietomis tapo szyrdiy maru.

9. Neprietelus tare, wisiu, pawisiu dalisiu naudą: prysipildis jeys dusza mano, isztrauksiu kalawiją mano, rąka mano izszaknis jos.

10. Wejey weju tawo, abđgie jos marey, skiędo kaypo szwinas galintingose wadyniose.

11. Wieszpatie, kas ira kaypo tu terp Diawu? Kas ira kaypo tu, nugarbintas szwetibey, baysus garbes-giesmesa, darydams stebuklą?

12. Jsztiesey deszyne rąką tawo, žiame praryjo jos.

13. Wedey gieradeiste tas žmones kuras iszlosawey, wedey jas lęgwey stiprybe tawo mielan giweniman szwetibes tawo.

14. Gimines girdejo tey, drebes, beda apeme giwėtojus Palestynos.

15. Jsigąš tada Kunigaykszczey Edoma, drebeimas apims galintyngus Moabitu: sutyrps wisi giwėtojey Kanaan.

16. Jżgąstis ir bayme puls and ju, didybe peties tawo, nibileys taps kaypo akmo: net pereys ten Wieszpatie, žmones tawo, net tos žmones pereys ten, kuras iszrynkey.

17. Jwesi jas, ir isodynsi jas and kalna teywaynistes tawo, wietoy kurą padarey, Wieszpatie, and giwenima tawo: szwetnicza, kurą nustypryno rąkos tawo, Wieszpatie.

18. Wieszpats karalos ant amžu ir wisados.

19. Faraona nes arklis, su wazu jo, su raytinikeys jo, atejo marosna, o Wieszpats liepe sugrąsz wadeniams maru ant ju: bet waykey Jzraelaus ejo and sauos wietos widuriy maru.

Isz tu dwieju iszraszu numanyti galeme apei kalba wisos tos knygos; o kas lites žodziu, tai ir cze randame kelis žodzius užmirsztus jau ir nepažinstamus. —

Pagalawa mano paserģėjimu pasilika man dar abejojime lyg szliu tebesanti klausima wiena iszmegsti, o tasai yra sekansis, ar tas iszguldimas lietuwiszkas Kunigo Chylinskio, isz lenkiszkos, ar isz lotyniszkos Vulgatae Editionis, ar ant galo

¹⁷ Žodis „kaymo“ parašytas, atrodo, per klaidą. Turėtų būti: „kaypo akmo“.

isz paczios ebrejiskos ir grekiskos kalbos, yra isztaisytas. Dwieju mokitu wyru tame daikte yra newienopas sumanimas: pirmas Dr Quandta kurem rodēs buk isz lenkiskos Versios musu lietuwiszkas iszguldimas isztaisytas butu, o uztikra noręje par tą lenkiszka iszmanyi, man rodos, aną garsinga Lenku žemėj' Biblija miestelėje Brzestiej' metuose 1563, nu tos paczios wieras ir žemes, tai est: Lietuwos, kunigu iszdūta. Antras prieszingas pirmujui sumanimas yra Dr Rhesa's, kursai knigoj' sawo: Geschichte der littauischen Bibel, Karalaučiuje 1816. in 8o iszdūtoj' ant laiszko 23. tais žodeis raszo: „Die Vermuthung Quandt's, dass die Uebersetzung aus der Polnischen entsprungen sey, habe ich nicht bestätigt gefunden. Die angeführten Stellen beweisen vielmehr, dieselbe sey aus der Vulgata verfertigt worden. Die Uebereinstimmung beyder scheint daher zu rühren, weil sowohl die polnische als samogizische Bibel aus einer Quelle, nämlich der genannten römischen Kirchen-Version geflossen sind“¹⁸. Per daug bus man už tikra dransibes, kad szalip sumanimu taip mokytu wyru, dar sawo sumanima nemokyta žmogaus, stengcziau statyti. Wienok tegul man dera tame dalyke padėta silpntieli mano darba apraszyti, ir jo waisiu parodyti. — Sulyginau nesang ne wisa tikray, bet nekurias wietas Raszo Szwento, su wisais aukszcziau minėtais iszguldimais tarp sawos, o potam wienkartu wisus su iszguldimu lotiniszku ex linguis originalibus Sebest: Schmidt'a:¹⁹ darb's kursai greicziau, man rodos, iszleid nu sawes kitoniszka sumanima, nebent lietuwiszka ir lenkiszka iszguldima, abudu esant ex linguis originalibus²⁰ isztaisytu. Rods, nekuriose wietose lenkiszkas iszguldimas daugiaus su lotiniszku Vulgatae Editionis sutink, bet lietuwiszkas nu paskutiniojo jų atsitolina, o daugiausey artimas originali. — Nemokėjimas kalbos ebrejiskos, o wienkartu paszukimas mano ne dwasiszkas, ir mokslai ant to galo manes nepakelti, uztikra yra didziuju kelmu neleidancziu man tame daikte tikraji ir teisingaji sumanima isztaisyti. Wienok galausey to esmi tikras, jog jey musu tas lietuwiszkas iszguldimas nēsti ex linguis originalibus isztaisytas, tai didis ir skaitlingose wietose randasi skirus taip žodziuje, kaip ir iszmanime tudwieju iszguldimu nū Vulgatae Editionis. Sekantijei iszraszai szalip sawes patalpinti, o isz wisu keturiu aukszcziau minėtu iszguldimu iszimti, kiekvienam wis norintem žinoti aiskiause tame dalyke dūs žinia. †

**Lenkiskay
isz Bibl: iszd:
Brzestėj'.**

Gen. Cap. XLIX.

3. Ty Ruben synu mōy pierworodny, ies-tes mōcā moją y początkiem męstwa mego, nazacnieyszēm i naprzednieyszem, i w dostojęnstwie w zwierzchności.

6. Abowiem uczynili mord w gniewie swem, a zlosliwym uporem podwrocili mur.

10. aż przydzicie Si-loh, do kōtorego się ludzie zgomadzā.

**Lietuwiskay
isz Iszdawima
Chylinskia.**

Gen. XLIX.

3. Ruben, Pirm-gimdziuj esi mano, ir pradžia styprybes mano, prakilnasis auksztybey, ir prakilnasis styp-rybey.

6. rustibey nes sawo pamusze wirus, o swawaloy sawo nuware jau-cius.

10. net ateys Si-lo, o bus klauza-dos jamuy gimines.

**Lotiniskay
ex Vulgatae
Edition.**

Gen. XLIX.

3. Ruben primo-genitus meus, tu fortitudo mea, et principium doloris mei; prior in donis, major in imperio.

6. ...quia in furo-re suo occiderunt virum, et in volun-tate sua suffo-derunt mu-rum.

10. ...donec ve-niat qui mit-tendus est, et ipse erit ex-pectatio gen-tium.

**Haeb: atq graec.
sec: Edit:
Sebest. Schmidt.²¹**

Gen. XLIX.

3. tu, robur meum et initium virtutis meae.

6. et in proposi-to suo enervarunt bovem.

10. usque dum veniat Schiloh, et huic adhaesio popu-lorum.

¹⁸ Išrašo iš L. Rėzos „Lietuviškiosios biblijos istorijos“ vertimas: „Kvanto spėjimą, esą, ši biblija versta iš lenkų kalbos, aš laikau nepasitvirtinusi. Pacituotos vietos daugiaus įrodo, kad buvo versta iš Vulgatos. Abiejų biblijų atitikimas, atrodo, paaiškinaamas tuo, kad tiek lenkiška, tiek ir žemaitiška biblija verstos iš vieno ir to paties šaltinio, būtent, iš minėtosios bažnytinės Romos versijos“.

¹⁹ J. Plioteris nenurodo, kuriuo S. Smito biblijos leidimu jis naudojosi, bet yra pagrindo manyti, kad tai buvo ne pirmasis 1696 m., bet prieinamesnis 2-asis, 1708 m. leidimas, būtent: Biblia Sacra ex linguis originalibus in linguam Latinam translata... a Sebest. Schmidt. Editio secunda... Argentorari 1708.

²⁰ Ex linguis originalibus — iš originalo [graikų, hebrajų] kalbų (lot. k.).

²¹ Šios skilčių antraštėlis vienodai kartojamos dar keturių rankraščio puslapių pradžioje. Čia jų nekartojaime.

12. zaczerwienieją się oczy jego w obfitości wina, a zęby mu zbieleją w hojności mleka.

12. Raudonoku ira akiu pro winą, o baltu dātu pro pieną.

12. Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores.

12. Ruber oculis prae vino et albus dentes prae lacte.

14. Jzachar iako osiel kościsty, leżący między dwiema brzemiony.

14. Jssaschar ira stypru kaulotu asilu, kursey atsigula terp dwieju nasztu.

14. Jssachar asinus fortis acinbans inter terminos.

14. Jissachar (est) asinus ossis: cubans inter sarcinans.

21. Neftali będzie jako chowana Łani, mówiąc piękne słowa.

21. Naftali ira palaysta elne: doda grežus žodzias.

21. Nephthali, cervus emissus, et dans eloquia fortitudinis (pulchritudinibus)*²²

21. Naphthali (est) cerva dimissa: dans sermones elegantiae.

26. aż do końca gór swiathá.

26. iki gali amžynu kañnelu.

26. ...donec veniret desiderium collium aeternorum.

26. usque ad desiderium collium mundi²³.

Ex od. Cap. XV.

Ex od. XV.

Ex od. XV.

Ex od. XV.

8. a tchnieniem nozdrzy twoich, zebrali się wody, gdzie stały jako na kupie.

8. Jr putymu nosies tawo susirynko kruwon wandeniy, tekmes stowejno and gała kaypo kruwa.

8. Et in spiritu furoris tui congregatae sunt aquae: stetit unda fluens, congregatae sunt abyssi in medio mari.

8. Et flatu narium Tuarum coacervatae sunt aquae; etc

9. a ręką swą wytrączę je.

9. rąka mano iższaknis jos.

9. ...interficiet eos, manus mea.

9. expellet manus mea.

11. Panie, y których tobie Bóg jest równy.

11. Wieszpatie, kas ira kaypo tu terp Diewu?

11. Quis similis tui in fortibus Domine?

11. Quis sicut Tu, in Diis, Jehovah?

14. To słysząc zarzą narodowie, a Filistynowie boleścią zięci będą.

14. Gimines girdejo tey, drebės, beda apeme giwėtojus Palestynos.

14. Ascenderunt populi et irati sunt: dolores obtinuerunt habitatores Philisthim.

14. Audiverunt populi, contremuerunt: dolor parturientium apprehendit habitatores Philistaeae.

Deut. Cap. XXXII.

Deut. XXXII.

Deut. XXXII.

Deut. XXXII.

18. Zapomniałeś wszech namocniejszego który cię prawie urodził, a nie pamiętałeś na Boga stwórciela swego.

18. Užmirszote oles, kuriy pagimde jus: ir padejot užmarszon Diewų kursey pagimde jus.

18. Deum qui te genuit derelinquisti, et oblitus es Domini creatoris tui.

18. (At) petram, (quae) genuit te, oblivioni dedisti, et oblitus es Dei formatoris tui.

19. To widząc Pan, wzruszył się ku gniewu na syny y na córki swe.

19. Kad tey iszwido Wieszpatas, tada wzgordyjo jeys: isz rustibes priesz sunus sawo, ir dukters sawo.

19. Vidit Dominus et ad iracundiam concitatus est: quia provocaverunt eum filii sui et filiae.

19. Quod quum vidit Jehovah, sprexit (eos), prae indignatione filiorum ipsius et filiarum ipsius.

²² Rankraštyje žodis *fortitudinis* užbrauktas ir skliausteliuose parašyta: *pulchritudinis*. Šalia parašytas klaustukas. Savo išnašoje (*) J. Plioteris paaikškina: „w inney edycyi — Praegae. 1757. stoi: pulchritudinibus“. — Teksto paskutinio puslapio kitoje pusėje yra užrašytas šios biblijos aprašas: „Biblia Sacra vulgatae editionis. Praegae 1757. in 8o“.

²³ Rankraštyje virš paskutinių žodžių įrašyta: *terminum seculi*.

22. a przepali aż do przepasci ziemię, y wytrawi ziemię z użytki jej, góry rozrzarzy aż do gruntu.

24. Zniszczią od głodu, a będą spaleni gorączkami, y nagłą śmiercią wyginą, będą ie kasać srogie zwierzęta, a puszczyć na nie jad gadzin ziemskich.

26. y umyśliłem pewnie rozproszyć ie i tak daleko iżbych wytracił między ludzmi pamiątkę ich.

27. Bych się nierozmysłil na złość nieprzyaciol.

30. jeśliby im ich nie podał Bog ich, a nie przyparł sam Pan.

32. y z pola Gomorskiego.

33. a których wino iest jad smokow, a zarażliwa żółć zmije.

37. A natenczas rzekną, gdzież są Bogowie ich których możności ufali?

Iudic. Cap. V.

7. popustoszały wsi w Jzraelu.

22. Ugnis nes užsidegie rustibey mano, ir degs iki apaciausey pekley. ir sutrowis žiamę su dachadu jos, ir fundamentus kalnu liepsna padarys.

24. Jsztrowiteys bus badu, suesteys nog karbunkula, ir karcios pražuties.

26. Tarau, wisosna kamposna iszwaykicia jos: padarycia kad lautus pometis ju terp žmoniu.

27. Kad nebucia bijojęs rustibes neprietelaus.

30. kad ne butu pardawus ju ole ju, ir iżdawęs ju Wieszpat.

32. ir isz ļauku Gomoros.

33. Winas ju ira gayļu žalcu nodu; ir smarkiu gayļu mu giwacia.

37. Tomet tada kalbes: kame ira Diewey ju? ole, kurroy tykiejos?

Iudic. V.

7. Sodziew lowes Jzraeliy, lowes.

11. Ape tręksma strielcziu, terp wietu kur semia wādeni, kalbekit ten podraug ape teysibes Wieszpaties, ape teysibes paroditas sodžiamus jo Jzraelaus.

22. Jgnis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima: devorabitque terram cum germine suo, et montium fundamenta comburet.

24. Consumentur fame et devorabunt eos aves morsu amarissimo.

26. Dixi: ubi nam sunt? cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.

27. Sed propter iram inimicorum distuli.

30. ...nonne ideo, quia Deus suus vendidit eos, et Dominus conclusit illos?

32. ...et de suburbanis Gomorrae.

33. Fel draconum vinum eorum; et venenum aspidum insanabile.

37. Et dicet: Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam?

Judic. V.

7. Cessaverunt fortes in Israēl, et quieverunt.

11. Ubi collisi sunt currus, et hostium suffocatus est exercitus, ibi narrentur justitiae Dñi et clementia in fortes Jsraēl.

22. Jgnis enim accensus est in ira Mea, et ardebit usque ad infernum infimum: ac comedet terram proventumque ejus, ac inflam-mabit fundamenta montium.

24. Exhausti fame, et consumti anthrace (erunt), et excidio tristi: insuper dentem bestiarum immittam in eos, cum veneno reptilium terrae²⁴.

26. Dixirim; in extremos angulos ejiciam eos; cessare faciam ab homine memoriam eorum.

27. Nisi iram hostis timerem.

30. quia petra eorum vendidit eos, et Iehovah conclusit illos?

32. et de agris Gomorrae.

33. Venenum draconum vinum eorum (est), et fel aspidum crudele.

37. Quando dicetur; Ubi Dii eorum? petra, cui confisi fuerunt?

Iudic. V.

7. Cessarunt vici in Jsraēl, cessarunt.

11. Prae voce cogentium greges inter haustra, modulabuntur ibi justitias Iehovae, justitias pagi ejus Jsraēl.

²⁴ Sioje skiltyje nuo dvitaškio teksto dalis, prasidedanti žodžiu „insuper“, rankraštyje užbraukta.

13. Tomet padare kad wieszpatautu atlikęs and szlo-wintingu terp žmo-niu: Wieszpats do-da mi wieszpataut and galintingu.

19. notnesze isz to ziskaus sidabro.

20. Jsz dągaus karawo: žwayzdes isz tekineimo-wietu sawo, karawo presz Sisera.

13. Salvatae sunt reliquiae populi, Dominus in fortibus dimicavit.

19. ...et tamen nihil tulere praedantes.

20. de caelo dimicatum est contra eos; stellae manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt.

13. Tunc dominabitur residuus; magnificus populus, Iehovah dominabitur mihi inter fortes.

19. quaestum argenti non accesserunt.

20. E caelo pugnarunt: stellae de viis suis pugnarunt cum Sisera.

I. S a m. C a p. I I.

I. S a m. I I.

2. Nera neko szwęta kaypo Wieszpats, nera neko priesz tawę, ir nera oles kaypo Diewas musu.

8. Ansjen prykiela prastoką isz dulkio, o elgieta iszkiela isz meszlu, kad sedetu, kad apsestu sostą szlowes: fundamentey nes žiames ira Wieszpaties, ir ansjen pastate swieta and ju.

I. S a m. I I.

2. Non est sanctus, ut est Dominus: neque enim est alius extra te, et non est fortis sicut deus noster.

8. Suscitatur e pulvere egenum, et de stercore elevatur pauperem: ut sedeat cum principibus, et solium gloriae teneat. Domini enim sunt cardines terrae, et posuit super eos orbem.—

I. S a m. I I.

2. Non (est) sanctus sicut Iehovah; quia non (est) praeter te; et non (est) petra sicut deus noster.

8. Erigit e pulvere depressum, a sterquiliniis erigit indigum; ad faciendum sedere cum principibus; et thronum gloriae haereditare faciet eos: nam Iehovae (sunt) bases terrae, et disposuit super iis orbem.

Tie iszraszai gana, man rodos, gal darodyti, pirma: jog ney lenkiszkas ney lietuwiszkas iszguldimas nęsti isz Vulgatae Editionis; antra: jog ney lietuwiszkas isz lenkiszko; nesang daug wietose didis randasi tarp wisu triju skirius: nebent abudu ex linguis originalibus esancziu isztaisytu, kad daugiausey su iszguldimu Seb. Schmidta sutink; apei ka kad juntu pat's negalįs teisinga iszdūti sumanima, isz priežasties kad ebreiszkos kalbos nemoku, kitiems tą darba paliekmi.

§ 3

Kiekwienas iki sziol skaitęs stebęses, kodęl tiek jau parasęs, negalęjau ne puse žodžio pasakyti, apei nusidawimus, kurie nusitika, pirm pradęjimo to iszguldimu Biblijos i lietuwiszka kalba par Kuniga Chylinski, ir tarpe to darbo ir drukawojimo, ant galo apei waisius kokius atnesze sawo bažniczei, ir persekiojimus kokius datyre. Wis tai, esantemenje laike, kad wisas wermes lietuwiszku nusidawimu taip swietiszku kaip dwasiszku, maž man yra pažinstamos, apleidžiau tiktay priminędams reikala, o nesakydams tame daikte ne žodžio. Nesang ir tikray, kas tikt dabarcziu ir galętu buti sakyta, wis tai patis butu numanimai, patis tuszti žodei ir iszkalba, o tikrosios ir samazgios ži ios ne wieno laszo ne butu pasergęta. Taigi noręjau labiaus tum' kartu tylęjime užsilaikyti. Reikęs su laiku pasipažinti su wisais popierais ir gromatomis, kokias randasi pri Bažnicziu Kalwyniszku Keidainiūse, Kaune, Wilniuje ir t. t. taipogi prieti Sudęjimop tokęju Kalwyniszko Consistorium Wilniaus, ir Knigu-Surinkimop ju Jszkalos miestelęj' Slucko atsirandanczios, o tuokartu rasi atsiras kokienorint nusidawimai užrasyti, kaip kas nusitika, kol ta pirmoji lietuwiszka Biblija buwo iszdrukawota, kiek darbo ir rupeszczio ant to reikęjo, o paskui kiek persekiojimu kentęjo, kad taipo isznyka ir iszgaiss, jog esantemenje laike wiena tiktay žinoma, wiena tiktay pažinstama, ir ta labay sudriskusi ir ne ciela randasi.

Lietuwiszkoms byloms tęsti ant gerol

²⁶
Raszta Wilniuje Metuse 18⁷⁷, o isztaisyta ir pabenkta Karalauczij m. 1831. mėnesęje Kowo 19 dienoj'.—